

אווה היימן (1931-1944)

אווה נולדה וגדלה בהונגריה. יומנה נפתח ביום הולדתה ה-13, כחודש לפני כניסת הגרמנים להונגריה. אווה לא נתנה לאיש לקרוא ביומנה ונעלה אותו במפתח קטן מזהב, ואותו נשאה תמיד בשרשרת זהב דקה על צווארה.

אווה גורשה עם משפחתה לגטו בעיר נגיוורד. במעבר לגטו לא הורשו לקחת כמעט דבר, וגם את שרשרת הזהב נאלצה אווה למסור לשוטרים ההונגרים. מאוחר יותר הצליחה אמה להינצל עם אביה החורג, ואווה נשארה עם סבה וסבתה בגטו. אווה כתבה ביומנה באופן יומיומי. היומן נקטע שלושה ימים לפני שנשלחה לאושוויץ.

יום הולדת

נהיית לבת 13... כבר התחשמו בי דברים מחכים כל-כך, שאזכור אותם עוד גם כשאהיה גדולה. יותר מזה, אכילתי כשאהיה בקנה... הינה תמיד חלגה ביום-ההולדת שלי, אבל... אמרה סבתי, שאין היא מרשה לעשות חלגה, כדי שלא יאמרו האחים (האל-יהודים) כי צלצלי היהודים מתקדרים... מן הסבתא ראל קיבלתי מציץ אביבי שמום-בהיר ושמת אריג בחולה כהה. מאבי זוג חצאי-נצליים שמורות גבוהות-צקב. צד צכשיו נצאתי רת נצליים שמוות-צקב... היה תה עם כריק וטורט-סאכר (סוג צוגה). צד צתה היה שותן וקצבת עם חלה, אבל כצת אין די חלב, משום שיש מלחמה, ומה גם שבשתיית תה יש יותר בלגות.

(אווה, 13 ו-14 בפברואר 1944)

כיצד השפיעה אווירת המלחמה על חגיגת יום ההולדת של אווה?

יומני הקטן

יש עוד דברים שמצולמ צדיין לא כתבתי אותם בק, משום שאתה, יומני הקטן, צדיין לא היית בחיים וגם אני עוד קטנה הייתי... אני עוד אספר לך הכל... יומני הקטן, הבאתי לכתוב בק את סיכורה של מרתא, משום שאתה הלא ידיד נכס שלי ואי אפשר שיהיו לי סודות מסתרים ממך...

(אווה, ביומנים הראשונים לכתיבתה ביומן - 13 ו-14 בפברואר 1944)

יומני הקטן... אתמול דפדפתי בק' ונכמח מחיי צליק, שהרי כמעט ואיני כותבת בק' דבר שיהא בו כדי לשמח אותך... אני איני מספרת דברים אלה אלא רק לך, יומני הקטן, לא לשום אחר...

(16 ו-17 במרס 1944)

יומני הקטן, אותך אני אקח צמי... אל תחשוש, לא תהיה בודד, אתה הלא ידיו הכי אמיתי שלי.

(1 באפריל 1944)

יומני הקטן, הכל אומרים, שנישאר בתוך הונגריה... אבל אני אינני מאמינה ב זאת... יומני הקטן, אני איני חזקה למדי, אני חזקה לחיית... כאת חאה אני, האנדרס (השטר ההונגרי) הידועתי הרשה לה לאמרישקה שתכנס. איני יכולה לכתוב עוד, יומני הקטן, דמעותי כולגות, אני ממהית אל מארישקה...

(אווה, ביום האחרון לכתיבתה ביומן - 30 במאי 1944)

באיזו צורה פונה אווה ליומנה? באיזה כינוי נוסף היא מכנה אותו ומדוע?

במילים "אני ממהרת אל מארישקה" הסתיים היום. מארישקה הייתה ידידה נוצרית של המשפחה, והיא הצליחה להיכנס אל תוך הגטו הצפוף שבו כונסו היהודים שלושה ימים לפני ששולחו ברכבות לאושוויץ. את אווה לא יכלה מארישקה להציל, אך אווה ביקשה ממנה לקחת אתה את יומנה.

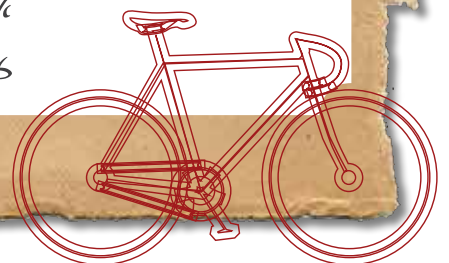
מדוע לדעתכם כה חשוב היה לאווה שלפחות יומנה יימלט מן הגטו?

האופניים

היום הורדתי את האופניים שלי מן הגלג, בצוד שבוציים אולי אוכל לזאת לרכיבה. אני מעריכה את הרכיבה על אופניים, והאופניים הם של ממש - לא כמו של ילדים, אלא כמו של מבוגרים.

(אווה, 14 בפברואר 1944)

היום באו בשביל האופניים שלי. כמעט שגרמתי לתקלה גדולה. יודע אתה, יומני הקטן, מזה בלבד שהשטחים נכנסו לבתי, נהלתי באופן מהיר. יודעת אני כי השטחים מבאים אתה רק בלות אתם, בכל מקום שהם נכנסים... בכך, יומני הקטן, התנבלתי על האל-ומלטה חיבתני את הגלגל האחורי של האופניים שלי וצדקתי כל מיני דברים אל השטחים: "שתביישו לקחת אופניים של ילדה! הרי זה מעשה גנבה!". שנה וחצי אספנו את הכספים לקניית האופניים... שטר אחד היה מחלף מאוד - הלא אמר: "רק זה צריך עוד, שילדה יהודית תעשה קומדיה שכזאת כשלקוחים אופניים שלה.

שום צאצא של יהודים לא מגיע לו צוד שיחזיק באופניימ. גם לחם לא מגיע להם ליהודים, שלא יאללו את הכל, אלא יניחו לרבייתיהם של החיילים". יכול אתה לתאר לך, יומני הקטן, מה הרגשתי כשנאמר לי זאת לתוך הפנינים.

(7 באפריל 1944)

מרתא

האונטי שלא אזכר במרתא זכשיו, כשאני מביטה באופניימ... מרתא הייתה מבלגת ממני בשנתיים, אלגי (כך מכנה אווה את אמיה) אמרה, שהיא גאונת של ריקוד... באתו יום, אחר הבהרים... היינו ברכבת אופניימ... של מרתא היו בדיוק כשלי, רת אדום יותר בהיר... אחר-כך באנו הביתה... היתה לנו אחרת מניה, שותי בקצבת יתמים עם קצבת, שאת אלה אהבה מרתא יותר מכל... לכת-כתאום הצטלצו בצמיון-השער... (הטבחי) נכנסה לאמרה: "מרתקה, בטלי הביתה, הם נמצאים שם מן המשטרה וגם את זריכה ללכת עם אבא ואמא".

את אלגי אני זוכרת גם זכשיו. היא הלבינה כסיד שער הקיר, אבל מרתא אמרה, שבדאי משום שרכבה על האופניימ שלה בדהירה בחוב רימאנוני (ואבא) שלה אמר כבר בצמיום הרבה, שצביויה היא להגיע למשטרה בצוון "נסיצה מהירה". גם אני נהגתי מהסבר זה, אבל אלגי פסצה הלוק-ושוב בחדר, באופן מוזר כל-כך... בכתה ללא הפסק וללכנה...

האופניימ של מרתא נשאח שם בסמוך לשלי, בכתה השער, ולא הצלנו לשלוח אותם לסבתא של מרתא. אלגי בכתה בקול גדול מדי בהאמה את צמד האופניימ האדומים זה על יד זה...

(אווה, 14 בפברואר 1944)

כשאחיה גדולה

כשיחיה סוף למחמה... תהיה לנו דירה משלנו ויהיה לנו גם כסף, משום שלא יהיה "חוק יהודי" לציתונאים (הכוונה לאיסור על היהודים לעבוד במערכת ציתון)... וגם אוטו יהיה לנו... לבסמגדא, אחוויח את אחמי כצלמת-ציתונאית נאצשה ככל שיעלה על ליבי...

(אווה, 14 ו-21 בפברואר 1944)

הולכים את כולם, ובכלל זה גם ילדים... אבל אני אינני חזה שיהרגו אותי! אני חזה להיות בלמת-של-ציתון
ובגלל של צערים וארבע שנים אנשאל לאיש...

תראתי את "נצרי הרחוב (פאל)"... אני בכיתי כל-כך, כשנמצית הקטן את בספר. בכלל בוכה אני תמיד כשאני
תראתי, שמישהו מת. אני אינני חזה למות, משום שצדיין כמעט לא חייתי!

(26 ו-28 במארס 1944)

כמה זמן עבר בין כתיבת שני קטעי-היומן הראשונים לבין כתיבת שני קטעי היומן השניים? באיזה אופן
השתנו חלומותיה של אווה לעתיד בתקופה קצרה זו?

"לךהו הכל מאתנו"

היום באה מארישקה לקחתני מאצל האננים ותכירה כוכב-טלואי על מציול האביב השחום שלי, במהודק
היטב, בדיוק מציא לבי... בדרכי אל סבתא לאוילזה, נקלגשתי צמ המכוכבים. אנשים אלה הלכו
ברחוב נלגים כל-כך, בראש מורכב...

(אווה, 5 באפריל 1944)

מצברים אותנו אל הקט... סבורה הייתי, שכל זה הוא חלום רץ שחלמתי... המודעה נכונה, אמרה אלי. היא
באילו נחמשה לפני מקווה בסתר לבי, כי הדבר אינו אלא חלום רץ ולא צוד... אין זה חלום, בובה-אווה,
לבאבון, השטח שנוצד לקטו נמצא בהוצה היהודי, שטח היה לכנים באמן מן הכאנים לקט. אולם זה היה
משכבר ימים, מאמן רב מאוד, שמיש אינו יודע על כך אלא מן הספרים.

יומני הקטן, מכאן ואילך מצטייר לי הכל באילו בכל זאת חלום הוא. התחלנו לאחז... יודעת אני, שאין זה
חלום, אבל איני יכולה להאמין בדבר... איש אינו מוציא הגה מכיו. יומני הקטן, כך לא כחדתי צוד מצולם.

(1 במאי 1944)

יומני הקטן, חמישה ימים שאנחנו באן, אבל בהן צדק שלי, באילו צבא כבד חמש שנים. אכילו אינו יודעת,
אזכ אלס לכתבה, שכל-כך דברים מהרדים היו מאכ לכתבתי לאחלנה בתוכך... הכל אסור, אבל המהרה

ביתר שכל צונש הוא - מיתה... לא הצמדה בפניה, לא מכות... לא שינון נטיית פצוים היוצאים מן הכלל על ידי כתבתם מאה פצוים, כפי שהיו נוהגים לכתוב בבית הספר, לא ולא, הצונש הקל ביותר והחמור ביותר: מיתה. אין כתוב במפורש שהצונש הזה חל גם על ילדים, אבל נראה לי שהוא חל גם עלינו...
גם זאת ציוו עלינו אותם באנדרטות שאתחילו הכל מאתנו. אין לי מושג מה יהיה באתיד. תמיד סבורה אני: הנה כלו כל הקיבוצים וזה צביון הגרוע ביותר ואחר נוכחת אני לדעת, כי תמיד אפשר עוד שהכל יהיה יותר גרוע... עד כאן היה לנו מאונות, כעת כבר לא יהיה מה לאכול...

(10 במאי 1944)

כעת כבר באמת בא הקץ לכל... נודע לנו שאיתרים מכה את כולם... שמנים איש דחסו לתוך הקרונות... אבל מחריד יותר מזה, שסוגרים את הקרונות במצול. הרי בחום איום זה נחתק שם!... רק על מיתא אני חושבת וחוששת אני, שגם לנו יקרה מה שקרה לה...

(29-30 במאי 1944)

האם לדעתכם אווה הייתה מודעת לעתיד לקרות? האם הבינה את המתרחש, על אף היותה ילדה בת 13 בלבד?

יש המכנים את ילדי השואה "ילדים מבוגרים". אילו סממנים של ילדות, ואילו של בגרות, תוכלו למצוא ביומנה?

שימו לב לתאריכים: תוך כמה זמן התערער עולמה המוכר של אווה? נסו להסביר מדוע הדבר הוביל אצלה לתחושה שמדובר ב"חלום רע".

יצחק רודאשבסקי (1927-1943)

יצחק, שכונה "איצ'לה", היה בן יחיד להוריו אליהו ורחזה. הוא היה נער מוכשר, אהב היסטוריה וספרות, ונהנה מאוד מקריאת ספרים ומבילוי עם חבריו במועדון הנוער. יצחק היה בן 13 כאשר כבשו הנאצים את עירו וילנה. את יומנו כתב בגטו, בכתב צפוף על גבי פנקס קטן, ועולה ממנו דמות של נער חושב ורגיש שהתאמץ בכל כוחו להמשיך לצמוח ולהתפתח "באופן נורמלי", בתנאים בלתי-נורמליים.

הכיבוש הגרמני

נצבט הלב לאהלאה הסבינות המבישות, איך בריונים תלנים מכים ובוצנים בנשים יהודיות ובבתנים באמצע הרחוב. הצלגה. גרמנים צומדים ומביטים... אני צומד בחלון ומרגיש איך מתרחב בי משהו. דמעות צולות בעיני; כל חוסר האונים שלנו, כל הבדידות שלנו, פרשה בחלונות. אין מי שיריב את ריבנו, ואנחנו עצמנו כל כך חסרי אונים.

החיים נצטים כל הזמן תשים יותר ויותר. לא הולכים לשום מקום. בגשרת חלונות אסור ליהודי להראות את פניו... כל כך עצוב, כל אחד כל כך בודד.

(42 ביוני 1941)

הטלוי

יצא הצו שהאוכלוסיה היהודית בווארנה חייבת ללבוש טלואים לבנים ומאחור - ציגול צהוב ובתוכו האות י'. צבשיו לבנות בוקר. אני מבט דרך החלון. אני מרגה את היהודים הווארנים הרשונים עם הטלואים. האיתי בכאב, איך הבטא אחריהם. צרבה אחי כיסת הבד הצהובה שצא שכמס. זמן רב לא יכולתי לשאת את הטלוי! התגשתי באילו יס לי גיבת, באילו יס לי שני צפרדעים צלי. התבישתי להראות בחוב. לא מכני שגלגו כי אני יהודי, אלא מכני שהדבר בא לי. באב לי מכני שלא האיתי כל מוצא.

כעת אנחנו כבר לא שמים לב לטלואים... איננו מתביישים בטלואים. יתביישו בהם אלה שהדביתו אותם עלינו...

(8 ביולי 1941)

הסבירו מדוע התבייש יצחק בתחילה בטלאי הצהוב, ומדוע בהמשך החליט שלא להתבייש בכך.
על איזה תהליך הדבר מעיד?

הגלו

התגדיה הגדולה הראשונה. אנשים הולכים תנומים לזרות, שהם גורים אחריהם על הכביש. אנשים
נוקלים. זרות מתכזרים. לפני אישה כפופה תחת זרה. מן הזר נשכך בלי הרף אורז, כמחזאת על
פני החוב... אינני חושב על שום דבר: לא על מה שאני מאבד, לא על מה שאבד זה צתה, לא על מה שצומח
לפני. אינני חושב לפני את החוב, את הצוברים ושבים; אני רק מחגש שאני צוית נראה, אני מחגש כי בוצר
בי צלבון, באב. הנה כבר שער הגלגל. גוללים ממני את החת, גוללים ממני את ביתי, גם את חובות וילנה
המוכרים, שאני אזהבם כל כך. תרצים אותי מכל מה שמביא עלי ויתר לי.

(6 בספטמבר 1491)

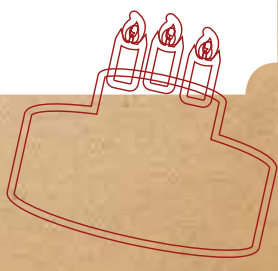
מזב החל בגלגל קשה מאוד. דמיסתם של יהודים כה רבים למקום אחד הוא אמת למשהו... האנשים
מתהלכים קדחים, מודאגים. באויר מוחלת סכנה...
אנחנו חסרי מען וחשוכים למוות. שוב מחל על פני סמליות הגלגל הסיוט (פולאר) (מקום שבו נרצחו יהודי
וילנה). זה נראה, נראה. אנשים מתהלכים כמתים...

(82 במארס, 5 באפריל 3491)

יום הולדת

פתאום נכבדתי שהיום יום הולדתי. היום מלאו לי חמש עשרה שנים. לא מחגשים כלל איך בוח הזמן... שני
דברים התגשתי ביומ: איזה גלגל, איזה בצר מכרסם, רצון לקחת לאמן שימכה, שלא יחל; יש רצון למשוק
בחברה את השנה החולפת שלי ולשמור אותה לאמן מאוחר יותר, עד לחיים החדשים. הדבר השני שאני מחגש
היום, הוא כוח ותקווה... אני חושב לפני שמש ושמש ושמש...

(01 בדצמבר 2491)

"אהבתי לטייל" - תחביבים

בזרה טיילתי בסמטאות הגליל. הצרתי נקלוא... האב נעשה קל כל-כך. הילדה באילו הקסימים אותי...
כל-כך אהבתי לטייל בצרביים באלה בשנייים, במקום שרק כלשהו, מחול-לצירה...

(42 בנובמבר 2491)

בגליל החלטתי לא לבדבד זמן לשוטט, ואני מרגיש את עצמי משום-מה מאושה, שאני יכול ללמוד, לקרוא,
להתפתח ולהיות שהזמן אומנם אינו צומד, אבל אני מתקדם אתו באופן נורמלי בתוך חיי היומיום של הגליל.

(01 בדצמבר 2491)

קריאת הספרים בגליל היא בשבילי התענוג הגדול ביותר. הספר קושר אותנו אל החופש, הספר
קושר אותנו אל העולם.

(11 בדצמבר 2491)

הרצון ללמוד נהפך אצלי כמין מעשה-להכעיס נלד ההווה... הלימודים נעשו לי יקרים עוד יותר מתקדם.

(8 בינואר 3491)

יש לנו במועדון צרבי בידור. היום היה צרבי חידונים מעניין. ביאלינו, שרנו, כמו שרגילים אנחנו
הנוצר לעשות תמיד.

(4 באפריל 3491)

שימו לב לתאריכים. השוו ביניהם לבין תאריכי המאורעות הקשים שתיאר יצחק בחיי הגטו. על מה
השוואה זו מעידה?

אילו דברים סייעו ליצחק ולחבריו לשמור על "נורמליות" מסוימת של החיים גם בתנאים ההם? מדוע
דווקא דברים אלו?

יצחק כתב: "קריאת הספרים בגטו היא בשבילי התענוג הגדול ביותר. הספר קושר אותנו אל החופש, הספר
קושר אותנו אל העולם". הסבר כיצד הספר יכול להביא אותו לתחושות אלו.

"היינו כל-כך מאושרים"

יום קר היום... אני הולך למועדון. בחול קר, בבית קר, מתחשק אכילת למועדון, שם אין מרגישים
כאום. נבחרתי להיות בין הפעילים בחוג לספרות. אנחנו אוספים חומרים... באת צבדה כזאת לא
מרגישים כאלו בקר.

אני חוזר מהמועדון. אנשים רבים מכובדים בלל הקרה. חושך ולא-נעים. ליד פנסי הגאון הצלובים והאלוליים, בפנות החלונות... חבלי הגאון המסכנים, חבם ירדים. האור הכחליל הצומח מאיר את בלונזיהם של הירדים או היהודיות, מאיר את הידיים האדומות מתוך הסוכרות כסף ונתנת צודף... אני צובר בריזה את סמטת הגאון הקרה והצנובה ובבית ח' ישר למטה, כדי להירדם מהר ככל האפשר, כי בשעה שאתה ישן, אתה חולם ומקווה תקנות וחדות ומתקנת יותר מאשר בשעה שאתה צר.

(01 בנובמבר 2491)

היום הייתה מסיבת מועדון במטבח בחוב חרניצקי 6. התחלק לנו לבנות קצת - ובכן, השיגו בשבילנו 100 ק"ג תבואה-אדמה ויש גם כשטידה. הצרב היה הצרב המאושר ביותר שבידתי בלגא... באו הרבה מאוד אורחים. והנה כבר יושבים דחוקים כולם יחד. אני מביט סביבי על הקהל - רת קרובים, מורים, ירדים, חברים. כל-כך ביתי באן, כל-כך חמים, כל-כך נעים. הצרב הובחנו מה אנחנו ומה יכולתנו... צד מאחר בליזה שרנו, יחד עם הגדולים, שירים המספרים על נצורים ותקווה... ישבנו ליד השולחנות הדלים נזכרנו כשטידה עם קרבה, והיינו כל-כך מאושרים, כל-כך מאושרים... אנחנו באילו שיכורים מחדות נצורים. לא חזים אלבת הביתה. שירים מתפרצים וכל אינם חזים להיפסק... היום הובחנו כי בשלש סמאות קטנות אנחנו יכולים לשמור על להט-הנצורים שלנו, הובחנו כי מן הגאון לא ייצא נוצר שבור...

(11 בדצמבר 2491)

נסו להסביר מה הייתה משמעותו של מועדון החברים עבור יצחק בגטו. אילו מילים שבהן השתמש יצחק מתאימות גם לתחושה שלכם בחברת החברים? הדגישו אותן. יצחק מתריס בכתיבתו כנגד כוונת הגרמנים לשבור את הנוער. כיצד?

"אנחנו מוכנים לכל"

בדף האחרון ביומן, ביום רביעי, 6 באפריל 1943, כתב יצחק רק ארבעה משפטים:

מזבז החל קצת יותר טוב. במועדון כבר שומעים שיר צליל. אבל אנחנו מוכנים לכל, כי יום שני הוכיח שאסור לנו לבטא ולהאמין בשום דבר. הגרע ביותר צליל לקחת לנו.

בתחילת אוקטובר 1943 נתפס יצחק עם הוריו ונורה בפונאר, עם שארית יהודי וילנה.

משה פלינקר (1944-1926)

משה נולד בהולנד ואת יומנו כתב בבליה, שם הסתתרה המשפחה בזרות בדויה. משה בחר לכתוב את יומנו לא בשפת סביבתו ההולנדית, אלא דווקא בעברית.

בתבונה, באומץ וברגישות כתב על התבגרותו במסתור, תוך ניתוח אמץ של המציאות שמקלע אליה, ודאגה עזה לכלל עמו הנתון בצרה. בעקבות הלשנה נתפסה המשפחה ומשה גורש לאושוויץ עם הוריו וחלק מאחיותיו, שם נרצח בהיותו כבן שש-עשרה שנה.

בית הספר

נולדתי בהאל ציר המלוכה בהולנדיה, שם ילדתי באינחה ובהלטה. ביקרתי את בית הספר הנמוך (היסודי), ואחריו החלתי לבקר את בית הספר למסחר. אותו בית הספר ביקרתי רק שתי שנים... על ידי שלגמניה, שנכנסה להולנדיה ב-1940, אסרה... על התלמידים היהודים של כל בתי הספר בהולנדיה לבקר עוד בתי ספר שלם מלמדים מורים באת-צבחים (אריזים)...

בשנה לביקרתי את בית הספר הצבאי, נהרגו האיסורים על היהודים במלוא מלוא. מודעים לכך ימי החופש היינו מוכחים למסור אופנינו למטרה. מלא נפצתי בחטאות לבית הספר, אבל יום או יומיים לפני סוף הלימודים בשנה זו, נאסר גם על היהודים לנסוע עוד בחטאות. אני הייתי מחויב אז ללכת הליל לבית-הספר ולאת ארכה כשעה וחצי. אז על פי כן הספתי עוד ללכת בימים האחרונים לבית הספר, כי חכרתי לקבל את תעודתי ולדעת אם צבתי לביתה הבאה או לא. אז חשבתי עוד שאוכל לבקר אחרי ימי החופש בבית הספר...

(42 בנובמבר 2491)

כיצד השפיע הכיבוש הגרמני על לימודיו של משה?

במחבוא

אתמול בצהר ישבו הורי אצל השולחן וגם אני ילדתי שם. כבר היה קרוב לחצות הלילה. כתאום שמענו צלצול: כולנו נצדצצנו. חשבנו שכבר בא ההלץ שלם אנחנו נהיה בין החטאים... אזי כבר לקחה את נצליה. אזי אמר שנמכה עד שיצלצלו בקצם השנייה. אבל הצלצול לא נשנה... רק הפחד נשאר עוד וכל היום הורי צבכנים עד מלוא. לא יכולים לשאת אף קיל קיל. כל דבר קיל הפריז.

מן הדבר הקטן הזה נוכחתי לדעת צד כמה אני יראים מן החטירה... צלצול קטן כזה יכול להכריז את מנוחתנו ולמלא את ליבנו ברחמי מוכני כל דבר קטן.

(כ"ח טבת תש"ג)

"חכמתי להתחיל לכתוב"

כבר אזכר כמה מן חכמתי להתחיל לכתוב לי בכל צרה וצרה מה שצטיתי ביום, אבל עז ידי דברים שונים לא באתי לידי זה צד הצרה הזה... אני הולך באל כל היום, אינן לי עצמות כלום... ולתלי זה שאני הולך באל, צטיתי את המחברת הזאת לרשום לי בכל יום ויום את אשר צטיתי ובמה שחשבתי ודברים באלה; באופן כזה אוכל בכל צרה ליתן דין ומשבון לפני, מה שצטיתי במשך כל היום, במה שצטיתי ובמה צבר יומי.

(24 בנובמבר 1942)

נצטת יומני זה לכנין מראה של מחשבותי וציתך של חיי חיי.

(ג' אלול תש"ג)

אילו רגשות חדשים, שאינם מאפיינים את גיל הנעורים, חדרו לחיי של משה?
מה מטרתו של משה בכתיבת היומן? מה לדעתכם הוא ראה בו?

"אני מרבה צתה לקרא"

לפני כמה שבועות נרשמת בספריה צברית ואידיש. אני מרבה צתה לקרא בכל מיני ספרים צבריים. אבל כל זה אינן ממלא כלל את חיי. אני מתקן שאני יורד מטה מטה. כבר ניסיתי ללמוד תנ"ך. אבל זה אינן יכול לקטור את מחשבתי. אשתדל לשאול איזה גמרא...
בברסל יש ספריה... נכאתי צליה באילו מצאתי שאל רב, כי לא היה לי כלום עצמות או לקרא...

(24-26 בנובמבר 1942)

החילתי אתמול ללמד את אחיותי צרתית. כידוע מדברים באן, בברסל, הרבה צרתית... אחרי שלימדתי את אחיותי לא צטיתי צוד כלום, מלבד שאכלתי, קראתי ב"תורה" ושיחקתי בקלפים.

(26 בנובמבר 1942)

באצני אני כנסן; אני ממחר להתקל... כבר הרבה פעמים אמרתי אני לאבי, שצריך אני להטיב יותר את דרכי. אבל בכל פעם ופעם שהבאתי לי את הדבר הזה, בהגזי לקטטה או רב צם אחות מאחיותי, שכתתי כל ההבטחות. אבל צתה הנני כתב שמור עז לבן שאטיב את דרכי, לא ממחר להתקל...

(12 בדצמבר 1942)

כשאהיה גדול

בימים האחרונים נלחץ אולי בצניין הזה ותאמר כדברים האלה: "מה יהיה בסופו של זה (בזה) כיוונה אליו?"... בהיותי לבדי החילתי גם אני לחשוב בדבר הזה. מה באמת יהיה בסופי? מה אהיה?... אחרי מחשבה רבה מצאתי שהייתר טוב בשבילי הוא להיעשות... מדינאי. כן, מדינאי חכם ואני להיעשות צה"ל, לא מדינאי סתם, אלא מדינאי צבאי בארץ ישראל...

על כן מהיום ואילך אכונן את כל מה שאני עושה ומה שאני חושב רק לנגד מראה זו. ארצה כמובן ללא מלחמה בתנ"ך כי רק לפי זה סבר זה יוכל ישראל של הצתה לחיות. אין דרך אחרת. גם ארצה לפי האפשר לי ללא מלחמה בספרים צבאיים שהם עוסקים בדבר היהדות ועל ידי זה ארחיב את ידיעותי במדעי ציוני.

(8 בדצמבר 1942)

החילתי ללא מלחמה צבאית... הרבה יותר צורך יש לי בה מאשר יש לי לכל השקט שלמדתי בבית-הספר. הלא מובן מאלי, שבראש וראשונה נצטרך להיות בשלום עם אחינו בני ישראל שהם גם כן מצאצאי אברהם... חושב אני שכל אחד ואחד הפחות מנהיגי ישראל את השקפה הצרפתית ויכולו לדבר עם ראשי הצרפתים, אז נראה לי שלא היה בא לכל הדברים האלה שקרא (הכרזות ביהודי הארץ)...

לא ביקרתי (בקלות) באידי ספר ללא מלחמה את שבת צרה... תשה עלי מאוד ללא מלחמה... אבל לא אתייאש. להיכרך, אתאמץ ואתחזק כי השקפה הזאת היא נחוצה לי מאוד למען שליטת ציוני.

(18 בדצמבר 1942)

משה אהב ללמוד נושאים שונים. ציינו אותם. לגבי אילו מהם הביע את דעתו, ומה הייתה?

מה הייתה משמעות הלימוד והספר בחייו של משה?

משה נטה לעשות חשבון נפש לעצמו בנושאים שונים. כיצד ניכר הדבר ביומנו?

אם היה הנער משה מגיע לארץ ישראל והיה בה למדינאי, האם הייתם בוחרים בו כמנהיג? הסבירו עמדתכם.

"להיות צומח"

בימים האלה אומר אבי הרבה דברים שאני שואל את יודעים איך מאושרים אנחנו. יש לנו לאכול מכל, יכולים לנו ללכת לכל מקום... בעיני איננו כלל וכלל מאושרים... יש לי דברים רבות תשוקה גדולה לאחי, שהם בארץ פולין או במקומות אחרים... הרבה דברים צאתה בי התשוקה והחכמה להיות צומח, ואסבול את סבלם. כבר

מבואתי אכשחת איך שאוכל להגיד אליהם. הגרמנים חכמים בכל מקום שהם הרבה פועלים... אומר שגם
אני חפץ ללכת לעבוד אז בודאי יתחנני גם כן. אבל זאת צכטיו אזי בטח לא יתנני לעשות דבר כזה.

(כ"ד טבת תש"ג)

מדוע כה רצה משה להיות עם היהודים שבפולין, אף על פי שידע שמצבם קשה ממצבו?

"לא אחדל לעולם מלקיות"

ביומי האחרונים אין לי כמעט צורך שום חשק לעשות איזה דבר. כשמתקיים לניסים נאלי לא מאוץ כלשהו
נעשה, אין דחיפה או חשק יכול להתעורר בלב האדם.

(7 בדצמבר 1942)

זה טוב שבועיים ימים שלא כתבתי דבר ביומני למדת הבטחתי לעצמי בפעם האחרונה. ומה אוכל לעשות.
כבר כמה פעמים במשך השבועיים האלה לקחתי את יומני לידי אבל לא כתבתי כי לא היה לי דבר לכתוב...
למדת אכבדת תקותי כה הרבה פעמים, לא חדלתי מלקיות. ועתה יודע אני שלא אחדל לעולם מלקיות, כי
תכלי בחדאי לקיות אחדל מלהיות.

(ר"ח תמוז תש"ג)

כיצד מסביר משה את העובדה שלא נותר בו חשק לעשות דבר?
מדוע בכל זאת הוא מבטיח לעצמו שלא יחדל לעולם לקוות?

רוזה יקובס (1925-1944)

משפחתה של רוזה נמלטה מגרמניה הנאצית להולנד, שם ניסתה להסתתר בעליות גג ובמקומות מסתור שונים.

רוב שנות המסתור שהתה רוזה בנפרד ממשפחתה. את יומנה כתבה רוזה בת השבע-עשרה במסתור, באווירת פחד מתמיד, וביטאה בו את תשוקתה לחיים ולחופש.

במסתור

אחרי מאמצים ואיכוסים רבים - מצאנו אנשים נהדרים המוכנים לאסוף אותנו לביתם... אין מדברים בקול. הידעתם שניתן לשיר בלחש? הידעתם שהדוד סאם יכול לכזום ללא הרמת קול?...
(30 באוגוסט 1942)

הדודה רבי סיפרה לנו זה צנה לבחשאי הסתכלה דרך חרצי התיכונים והאמה כיצד אנשים מאיימים להם במאג האויר הקיצי הנקלא. האם אנו מתנאים בהם? חשתי קנאה? בודאי שלא, צלינו להיות איסיר תודה שניתן לנו לשבת בטקס בצליית-גג זו. כיום יש לשתף באופן יחסי חומרתו של כל דבר. אין לשער כלל להיכן היינו מגיעים אילו הגורל היה חלצה אחרת...
(28 בינואר 1943)

(30 באוגוסט 1942)

אנחנו יושבים בחדרנו, ולכני הדלת הסגורה צובדת נקיעות שאינה יודעת על קיומנו. אנחנו לא פוצים פה, נאכלו לא אלהים. דוד סאם נוצל בי מבט כשמרשש נייר הציתון המצוי בידי. ודווקא צכשיו רציני לכאכז בגרני...
(23 באוקטובר 1942)

(28 בינואר 1943)

האמן חולץ בעצמו. אכזמים נדמה לי שרת אתמול צרבנו את הבית, וממש לא יכולה לתאר לעצמי שהיו זמנים שבהם התהלכתי חוכשי בחול, שיכולתי לבקר בבית הספר, כל הדברים נראים לי כאילו קרה בתקופה אחרת, קדומה יותר.
(26 ו-27 בדצמבר 1942)

(23 באוקטובר 1942)

האחישה התמידית, כאילה חרשית, איסור על התעטשות, שיצול, וכא אמתם דברים שצלינו להימנע מהם במשך כל האמן, גורמים לכך שצבדנו מתחמים... החיים חולקים כספר מתח, ובכל בוקר מתעוררים כשמחשבה מתחצצת בראש: "מה יבוא לנו יום זה?"
(26 ו-27 בדצמבר 1942)

(26 ו-27 בדצמבר 1942)

הצרה, כשצסקרנו שנית בהדחת הכלים, הגיע חבא של בן המשפחה. חרדה ובלאיון (בנות המשפחה המארחות)
הקצו בחופקה בהגלה, שה בתולי תולת להט גרמני, ואנחנו בחלנו במעלה המדחמת כגנבים בלילה. האין
זה עצוב שצולנו להתחמק מבני אדם? זהו המצב שהגיעה אליו האנושות. ואנושות זו תהא לאצמיה "נאורה".

(6 בספטמבר 1942)

רוזה כתבה ש"החיים חולפים כספר מתח"; אך במקום אחר כתבה: "האם בכלל יש טעם לערוך יומן? הרי
הימים עוברים, אחד דומה למשנהו, אין הם משעממים אך מאוד חד-גוניים" (30 במאי 1943). נסו להסביר איך
ייתכן שחייה החד-גוניים של רוזה במסתור היו בכל זאת כמו "ספר מתח".

אילו מאפיינים של החיים במסתור נכתבו או נרמזו ביומנה?

"נכנס לו אביב לתוך חדו"

צוד יום צובה. כמה ימים באלו צוד יצבא צולנו? כל אחד יודע שאסור להתעצבן ולאבד את הסבלנות, אך
מצב שני כל-כך קשה לנו. מאל האויר כה יפה... ממש מתאים לי טיול באוקיינוס, נגד החל כמובן...

(3 בספטמבר 1942)

מדי קצת אני נצמדת בהש מורם ליד החלון הפתוח בעליית הגג, ומריחה את ריח האויר המשכר... הנה
צף לו צם החל עצל ירח קטן, ונכנס... כך נכנס לו אביב לתוך חדו... הוי אביב נפלא, האם אינך
מסוגל להביא לנו את השלום שבה נשתתק אליו? והאם ייתכן דו-קיום של אבולב כריזים והתעוררות הטבע
יחד צם אכזרית אנושית כה רבה?

(22 באפריל 1943)

סוף סוף מגיע הקץ בכל הדו... שמים כחולים וזוהרים. בימים כתיקונם הייתי תרופת ממיטתי, אחת
באופקני וחכמת צליהם הרחק לתוך הטבע. געגועי לחיכה באותו הרגע היו כל-כך גדולים שממש יכולתי
להתפוצץ מתוך צוה. רציתי לבכות...

(20 ביוני 1943)

נסו להסביר מדוע רוזה כה מדגישה ביומנה את התחלפות עונות השנה מחוץ למסתור שבעליית הגג.

אילו תופעות נוספות המתרחשות ב"חוץ" מעוררות בה רגשות געגועים? התייחסו גם לקטעים הראשונים
שהובאו מיומנה.

יום הולדת

הציפורים נתנו לי סרבת יומולדת... גם מתנות קבלתי... במיוחד אחתי החמודה צלתי
מאמצים רבים, וייצרה עבורי נצלי בית שהם גם סנדלים, וסרגה בוג גרביים תואמים. היא שלחה לי
סוכריות, שלגיה אותם במשך זמן רב, נייר מכתבים ולוח שנה שהכינה באו ידיה...

(5 במאי 1943)

צ'וב לי צד דמעות... לפי מספר השנים אהבתי כמבוגרת, ולפי ידיעותי ויכולותי אני מחשיבה צ'ובי כילדה
קטנה. ידיעותי שוות בזרע לאלה של בתי.

(3 במאי 1944)

שנה אחת שלמה. זהו זמן ארוך... איזה זמן יתר אבד. מה הספקתי ללמוד? לגבי אימורי בית-ספר - שום
דבר. באימונים מצטיינים - רכשתי משהו. למדתי להכיר קמצו את טבעו של האדם.

(25 באוגוסט 1943)

שערו: מדוע דווקא במסתור רוחה מרגישה שלמדה להכיר את "טבעו של האדם"?

תוסוקה במסתור

צלינו לחכות תקופה כה ארוכה. אנחנו צוסקת במלאת-יד, ומשתמשת לשם כך בשקטים לתבואים, הצטוויים
נייר.

(23 במאי 1944)

אמא כתבת בין היתר במכתב אלו: "אביך ואני דברנו הבוקר על ציידך ומצאנו שמלאי ידך היה יכול להיות
כתיבה"... בצ'וב אני רת כתבת מחוסר תוסוקה אחת.

(23-25 בדצמבר, 1942)

צמאה לחיים

מה צושה אדם אם אין בלבו תקווה... תבואות אני חושבת על כך שסיכוינו לצאת בחיים מתוכת-בלהות
זו, הם קלושים ביותר. האשית קיימת סכנה שנגלו את זהותנו האמתית. וחלף-מזה הפצצות הגרמנים... אני
כל-כך משתוקקת ליום השחרה. הבוקר צמדתי לרגל בפתח הדלת האחורית והבטתי בנצחת שישבו להן בלהט
השמש. הדמעות צמדו לי בעיניים מחב געגועים...

(23 בינואר ו-20 במאי 1943)

ואחינו באמת (כחדיס). אם יקרנו אמתנו - חס וחלילה - אמתם, יהיה זה כאילו אמתנו לדרכנו
האחרונה. בלבדנו לא נתר אמתם אחר... אני צריכה וצאמה לחיים...

(30 במרץ 1943)

לאחר שנתיים במסתור, כשהגיעו סוף-סוף כוחות השחרור קרוב למקום שבו הסתתרה המשפחה, נהרגה רזה
במהלך הקרבות באזור משפחתה ניצלה, ובמשך שנים שמרה על מחברות יומנה של רזה.

הכוונה לעבודה הקבוצתית

1. קראו את קטעי היומן ואת השאלות שרשומות לצדם, ודונו בקבוצה בשאלות אלו.

2. הכינו על פי קטעי היומן "תעודת-הנצחה" לנער או לנערה שכתב את קטעי היומן.

3. הכינו עם הקבוצה לוח הנצחה לנער או לנערה. הציגו בו את "תעודת-ההנצחה" לצד תמונות הנער או הנערה וקטעים נבחרים מהיומן. בראש לוח ההנצחה הדביקו את הכרזה: "להדליק נר. להוסיף אור".

4. הדביקו את תווית הזיכרון על הנר.

5. שוחחו בתוך הקבוצה, בעקבות קריאת קטעי-היומן, על השאלות הבאות: - איזה קטע-יומן הייתם בוחרים כמקור המרגש והמשמעותי ביותר בעיניכם?

- מדוע בחרתם בקטע זה?

- האם יש דבר שתמצאו לקחת מקטע-יומן זה לחייכם? האם יש בקטע-יומן זה אור שממנו תרצו להדליק נר משלכם - ובכך להפיץ את אורו של הנער או הנערה שבדבריהם בחרתם להתמקד? כיצד תעשו זאת?

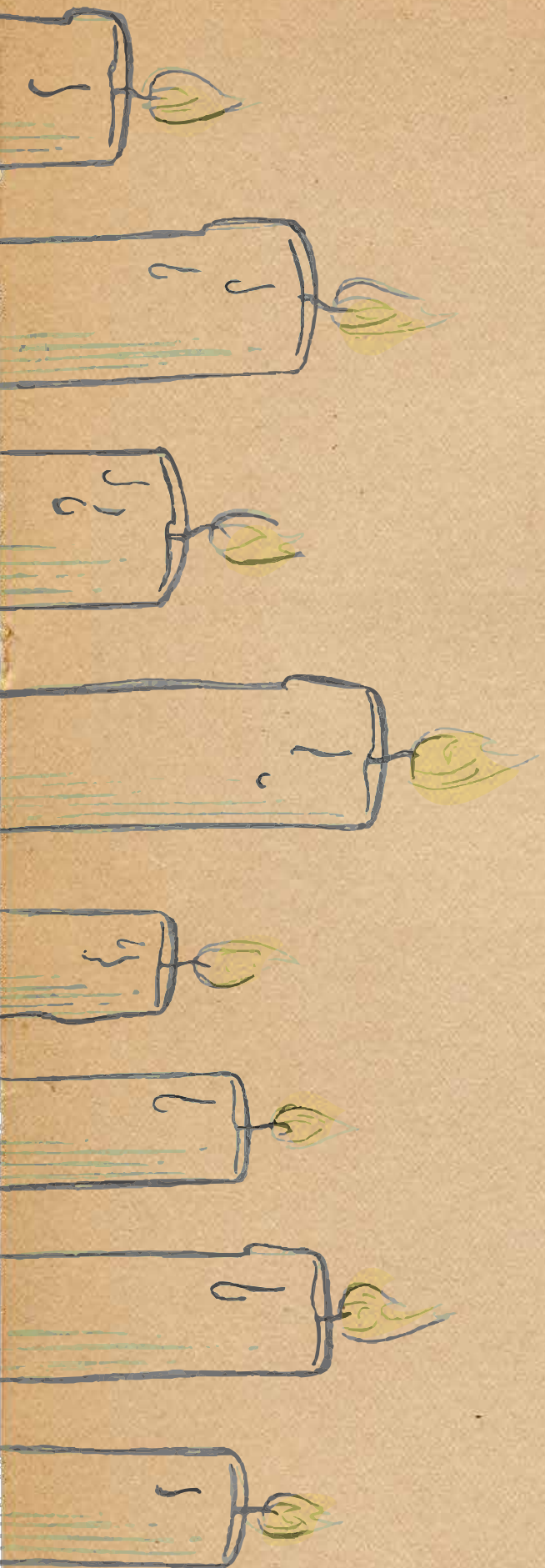
6. בחרו נציג שיקרא את קטע היומן שבחרתם בפני הכיתה, בסיכום הפעילות, ויסביר את הגורמים לבחירת קטע זה על-ידי הקבוצה.

7. בחרו נציג נוסף שידליק את הנר לזכר הנער או הנערה שנרצחו בשואה.

בהצלחה!

"להדליק להסיר אור"

תעודת הנצחה

שמי הוא _____

בדרך כלל מכנים אותי _____

נולדתי בשנת _____ כך שאני בן _____

אני גר ב _____ שבארץ _____

המשפחה שלי _____

כשיש לי זמן אני _____

אבל בעיקר אני עוסק ב _____

בהמשך אני חולם להיות _____

עוד חלומות שלי _____

הכי הייתי רוצה שתזכרו ש _____

משהו נוסף שהייתי רוצה שתעבירו הלאה _____

- רשמו את תעודת ההנצחה לפי השנה שבה נספה האדם לו הדלקתם את הנר. נסו לענות על השאלות מתוך מחשבה מה הוא היה רוצה לומר לכם, אילו רק יכול היה. אם מצאתם משהו כתוב שהשאיר אחריו, נסו לענות על שאלות אלה באמצעות ציטוטים מדיוקים מדבריו. אם עשיתם כן, סמנו את הציטוטים מדבריו באמצעות מרכאות.

תעודת הנצחה

שמי הוא _____

בדרך כלל מכנים אותי _____

נולדתי בשנת _____ כך שאני בן _____

אני גר ב _____ שבארץ _____

המשפחה שלי _____

כשיש לי זמן אני _____

אבל בעיקר אני עוסק ב _____

בהמשך אני חולם להיות _____

עוד חלומות שלי _____

הכי הייתי רוצה שתזכרו ש _____

משהו נוסף שהייתי רוצה שתעבירו הלאה _____

- רשמו את תעודת ההנצחה לפי השנה שבה נספה האדם לו הדלקתם את הנר. נסו לענות על השאלות מתוך מחשבה מה הוא היה רוצה לומר לכם, אילו רק יכול היה. אם מצאתם משהו כתוב שהשאיר אחריו, נסו לענות על שאלות אלה באמצעות ציטוטים מדיוקים מדבריו. אם עשיתם כן, סמנו את הציטוטים מדבריו באמצעות מרכאות.

יצחק רודאשביטקי

(1943 - 1927)

אווה היימן

(1944 - 1931)

משה פלינקר

(1944-1926)

רוזה יקובס

(1944-1925)

